

УДК 94(477.83/.86):26/28:281.5

ОТЕЦЬ ЛЕВ-МИКОЛА БУРНАДЗ (1896–1947): ШТРИХИ ДО ІСТОРИЧНОГО ПОРТРЕТА

Ігор ПИЛИПІВ

*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету,
кафедра гуманітарних і фундаментальних дисциплін,
вул. Дністровська, 32, 76000, Івано-Франківськ
e-mail: i.pylypiv@gmail.com*

Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут історії Церкви,
вул. Гарбарська, 22, 76019
e-mail: r.deliatynskyi@ukr.net*

Надія БАЛІЙ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін,
вул. Гарбарська, 22, 76019
e-mail: n.baliy@gmail.com
DOI gal.31.152-161*

У статті, на основі аналізу архівних документів, статистичних даних і спогадів, із застосуванням біографічного методу, здійснено реконструкцію біографії неординарного греко-католицького священика Лева-Миколи Бурнадза в умовах різних державно-політичних систем першої половини ХХ ст. Простежено формування світогляду у священничій родині та під час навчання в Коломийській гімназії, підкреслено кристалізацію національної самосвідомості, що спонукала до військової служби в армії Австро-Угорщини й Українській Галицькій армії. Вказано на еволюцію світогляду у післявоєнний час як один із факторів вибору стану священика-целебса. Проаналізовано душпастирську та суспільну діяльність о. Л.-М. Бурнадза в селах Пациків і Сілець, містах Городенка і Станиславів. Припускається, що суспільно-політичні погляди священика були синтезом центристської національно-демократичної та консервативної християнської суспільної течії. Встановлено, що під час насильної ліквідації УГКЦ він відмовився перейти до РПЦ, за що був репресований і загинув на засланні. Уточнення наступними дослідниками окремих деталей біографії о. Л.-М. Бурнадза сприятиме підготовці документів для беатифікаційного процесу.

Ключові слова: *чотар австрійської армії, поручник УГА, священик-целебс, сотружник, адміністратор парохії, ісповідник віри.*

Актуальність дослідження обумовлена зростаючим в сучасній вітчизняній історіографії інтересом до біографій “малих людей”, зокрема представників парафіяльного духовенства, що відіграли значну роль в українському національному русі. Поступово, завдяки зусиллям фахових істориків і краєзнавців, відомими для ширшої громадськості стають імена священиків, котрі відзначились своєю душпастирською і культурно-просвітницькою працею в мережі товариств “Просвіта”, “Сільський Господар”, “Рідна школа”, сприяли збереженню й розвитку національної самосвідомості українців Галичини у міжвоєнній Польщі, під час німецької окупації та радянського режиму.

о. Лев Микола Бурнадз

¹ Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 180.

Водночас дослідження їх біографій та суспільної діяльності має значний пізнавальний та виховний потенціал, який може бути використаний, зокрема, у процесі формації сучасних богословів і душпастирів у богословських закладах вищої освіти та духовних семінаріях УГКЦ й, зрештою, при формуванні громадської думки про духовенство як активну соціальну верству, здатну консолідувати українську націю.

Метою статті є об'єктивне дослідження життєвого шляху, специфіки формування світогляду й особистості, суспільно-політичної та душпастирської праці греко-католицького священика Лева-Миколи Бурнадза в умовах різних державно-політичних систем першої половини ХХ ст. Цей біографічний нарис продовжує дослідження, започатковані Інститутом історії Церкви Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ в рамках науково-дослідного проекту “Біографічний словник-довідник духовенства Станиславівської єпархії ГКЦ (1885–1946 рр.)”².

В історіографії постать о. Л.-М. Бурнадза, крім короткого нарису краєзнавця І. Драбчука³, привертала лише вибіркочу увагу діаспорних та вітчизняних дослідників І. Лебедовича⁴, Л. Шанковського⁵, А. Королька⁶, І. Медвідь⁷, І. Монолатія⁸, Н. Любовець⁹, Р. Делятинського¹⁰. Заслуговує на увагу життєпис, підготовлений для беатифікаційного процесу Постуляційним бюро УГКЦ¹¹. Джерельною базою дослідження біографії священика є декілька архівних справ, зокрема, витяг з “Метрики кліру Станиславівської єпархії”, документи повітових староств Другої Речі Посполитої та уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Раднакомі УРСР по Станіславській області¹², відомості про священика зі статистичних збірників¹³,

² Єгрешій О., Делятинський Р. Концепція науково-дослідної діяльності Інституту історії Церкви Івано-Франківського Богословського Університету імені Св. Івана Золотоустого Івано-Франківської Архиепархії та Митрополії УГКЦ (опублік.: 28 січня 2015). URL: <http://ifbu.org.ua/naukova-diialnist/institut-istoriitserkvy.html> [31.01. 2015] ; Делятинський Р. Долі греко-католицьких священиків Коломийського деканату Станиславівської єпархії: до і після Львівського псевдо-собору 1946 р. *Коломия в європейській історії та культурі : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (07 жовтня 2016 року). Івано-Франківськ : НАІР, 2017. С. 23–51 ; Єгрешій О., Королько А. Підпільний священик Української греко-католицької церкви Ярослав Сірецький: спроби історичної регенерації. “Правда визволить...”: *матеріали міжнародної наукової конференції* (6 листопада 2014 р.). Жовква : Місіонер, 2015. С. 27–32.

³ Драбчук І. Лев Бурнадз [(1896–1947) парох с. Сілець]. *Нова Зоря*. 2004. 12 березня. С. 4.

⁴ Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії : у 45-річчя участі у Визвольних змаганнях (Матеріали до історії). Вінніпег, 1963. С. 229.

⁵ Шанковський Л. Нарис української воєнної історіографії. *Український історик*. 1974. Ч. 1–3. С. 55 (примітки). URL: http://history.org.ua/LiberUA/UkrIst1_1974/UkrIst1_1974.pdf.

⁶ Королько А. Снятинщина в роки національно-визвольних змагань західних українців (1918–1919 рр.). *Краєзнавець Прикарпаття*. 2012. № 19. С. 44–53 ; Королько А. Румунська окупація Покуття й Галицької Гуцульщини (травень – серпень 1919 р.): передумови, перебіг, наслідки. С. 195–210.

⁷ Медвідь І. А. Між релігією та нацією: дискусії щодо культу Івана Франка в церковному середовищі Галичини в 1920–30-ті роки. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 40. С. 96–101.

⁸ Монолатій І. Історичні гуртки в Коломийській українській гімназії. URL: <http://kolomyia.org/histpub/histopub.htm>.

⁹ Любовець Н. І. Основні тенденції розвитку мемуаристики Буковини (кінець ХІХ ст. – 30-ті роки ХХ ст.). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біографічних досліджень ; редкол. : Т. І. Ківшар (гол. ред.) та ін. Київ, 2012. Вип. 9. С. 65–72.

¹⁰ Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – Історія України. Івано-Франківськ, 2017. С. 10, 159, 162, 270, 335.

¹¹ Життєписи Слуг Божих. URL: http://missiopc.blogspot.com/p/blog-page_27.html.

¹² ДАІФО. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330 а. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станиславів. Т. 1. 198 арк. ; ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 878. Донесення повітових староств про націоналістичну діяльність українського духовенства та ОУН 23.01.1932–29.12.1932 р. 108 арк. ; ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 1085. Листування з повітовими староствами про підозрівання греко-католицького духовенства в націоналістичній діяльності та про відмову духовенства в служінні молебнів 08.01.1934–31.12.1934 р.

матеріали діаспорних історико-мемуарних видань¹⁴, спогади В. Яшана¹⁵, спогади й статті самого о. Л.-М. Бурнадза¹⁶.

Лев-Микола Бурнадз народився 29 квітня 1896 р. у с. Репужинці Городенківського повіту¹⁷, в сім'ї священика о. Симеона (Семена) Бурнадза (1856–1914), пароха церкви у с. Дубки з “дочірньою” церквою у с. Репужинці (1887–1898), згодом пароха с. Олієва Королівська (1898–1914)¹⁸. Формування світогляду юного Лева-Миколи відбувалося в священничій родині, осередку українського національного релігійного та громадсько-культурного життя. Добрий приклад батька – душпастиря й організатора народного життя, засновника читальні товариства “Просвіта”, ініціатора заснування народних шкіл у селах Рашків і Олієва Королівська, опікуна церковного братства парохії, очевидно, пізніше вплинув на вибір священничого стану Левом-Миколаю, який рано осиротів – о. Симеон Бурнадз помер 7 листопада 1914 р., на початку першої російської окупації Галичини¹⁹.

Середню освіту Лев-Микола здобув спершу в народній школі в с. Дубки Городенківського повіту. Відтак навчався у державній гімназії з українською мовою навчання в м. Коломиї, яку закінчив іспитом зрілості (“матурою”) у 1914 р.²⁰. Під час навчання в гімназії, крім засвоєння звичайної навчальної програми, брав активну участь в діяльності гімназійної читальні й українського історичного гуртка²¹, завдяки яким сформувався світогляд і національна самосвідомість юного Лева-Миколи. Так, згідно із звітом дирекції гімназії, на початку 1911/1912 навчального року з ініціативи учнів гімназії викладач історії професор Григорій Головка заснував другий історичний гурток, на перших загальних зборах якого 11 листопада 1911 р. Лева Бурнадза обрано головою гуртка, його заступником став Василь Костів, а секретарем – Володимир Водоставський. У другому півріччі 1911/1912 н. р. члени гуртка

129 арк. ; ДАІФО. Ф. Р-388. Оп. 2. Спр. 44. Дані про релігійні общини всіх віросповідань по місту Станіславу, 24.03–01.08.1945 р. 13 арк.

¹³ Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станіславівської. 1929. С. 163 ; 1930. С. 173 ; 1931. С. 172 ; 1935. С. 60, 64 ; 1938. С. 43.

¹⁴ Городенщина: історично-мемуарний збірник / зредагував М. Г. Марунчак. Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. 871 с. ; Коломия й Коломийщина : збірник споминів і статей про недавнє минуле / редактор та упорядник проф. д-р Б. Романенчук. [Т. 1]. Філядельфія : Видання Комітету Коломийян, 1988. 959 с.

¹⁵ Яшан В. Під брунатним чоботом: Німецька окупація Станіславівщини в Другій світовій війні (1941–1944). Торонто, 1989. 284 с.

¹⁶ Бурнадз Л. Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають. *Нова Зоря*. 1932. 30 червня. Ч. 48. С. 3 ; Бурнадз Л. о. П'ятдесятліття Станіславівської Єпархії. *Добрий Пастир*. 1935. Ч. 1. С. 1–10 ; Бурнадз Л. Основи душпастирської діяльності. *Добрий пастир*. 1935. Ч. 3–4. С. 157–166 ; Бурнадз М. На українсько-румунському пограниччю. Спомин. *Відновлення Української Держави 1918 року* : збірник матеріалів із поясненнями та вступним словом зладив Михайло Бажанський. Детройт, 1979. С. 30–41 ; Бурнадз М. На українсько-румунському пограниччю: (спомин). *Історичний календар Червоної Калини на 1931 рік*. Львів, 1930. С. 131–142.

¹⁷ ДАІФО. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330а. Метрика кліру Станіславівської єпархії за 1887–1941 рр. Т. 1. Арк. 142 ; ДАІФО. Ф. Р-388. Оп. 2. Спр. 44. Дані про релігійні общини всіх віросповідань по місту Станіславу, 24.03.–01.08.1945 р. Арк. 13 ; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станіславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938) / англійською мовою. Львів : Місіонер, 2002. С. 277 ; Мартирологія Українських Церков : у 4 т. Т. 2 : Українська Католицька Церква: Документи, матеріали, християнський самвидав України / упоряд. О. Зінкевич і о. Т. Р. Лончина. Торонто ; Балтимор : Українське видавництво “Смолоскип” ім. В. Симоненка, 1985. С. 112 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник / зредагував М. Г. Марунчак. Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. С. 669.

¹⁸ Блажейовський Д. Історичний шематизм Станіславівської (Івано-Франківської) єпархії... С. 277 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 661 ; Олієво-Королівка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Олієво-Королівка>.

¹⁹ Блажейовський Д. Історичний шематизм Станіславівської (Івано-Франківської) єпархії... С. 277 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 661.

²⁰ Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669.

²¹ Коломия й Коломийщина : збірник споминів і статей про недавнє минуле / редактор та упорядник Б. Романенчук. Т. 1. Філядельфія : Видання Комітету Коломийян, 1988. С. 87–89.

розглянули 9 рефератів, зміст яких з'ясовував різні періоди історії України з найдавніших часів до початків Козаччини²². Історичні уявлення про український народ, сформовані на основі вивчення праць визначних українських істориків, звичайно ж, вплинули на формування громадянської позиції випускника гімназії Лева-Миколи Бурнадза.

На початку Першої світової війни, у липні 1914 р., практично невдовзі після випускного екзамену (“матури”) в гімназії, Л.-М. Бурнадз був мобілізований до австрійської армії, в якій за добру службу згодом отримав військове звання четаря²³. У складі полку піхоти він був направлений на італійський фронт, де отримав поранення²⁴. У той час Лев-Микола, крім лікарської допомоги, отримав відповідну духовно-моральну підтримку українських капеланів австрійської армії, яких чимало в той час опинилося на італійському фронті²⁵. Згодом жертвний приклад капеланів, поряд з прикладом батька, на нашу думку, також вплинув на вибір Левом-Миколою священничого стану. У період війни він, очевидно, пережив певну кристалізацію світогляду й значну еволюцію суспільно-політичних поглядів: вступаючи на військову службу був переконаний у необхідності захисту батьківщини (“великої” – Австро-Угорської імперії, “малої” – “королівства Галичини і Володимирії”), хоча поступово виникали сумніви щодо доцільності участі українських вояків австрійської армії у воєнних діях на італійському фронті, проте до кінця війни зберігав австрофільські погляди, скоріше навіть лояльність до династії Габсбургів як гаранта конституційних свобод українців. У зв'язку з поразкою армії Австро-Угорщини на італійському фронті в кінці жовтня 1918 р. Л.-М. Бурнадз повернувся в Галичину.

Одразу ж у листопаді 1918 р. Лев-Микола вступив до УГА, в якій служив у чині поручника на українсько-румунському кордоні, в районі Снятина²⁶. Під час наступу румунської армії 24 травня 1919 р. поручник М. Бурнадз очолював третю сотню прикордонної сторожі у Снятині²⁷. Аналізуючи згодом ці події у споминах, М. Бурнадз зазначав, що “українські воїни в організації охорони рубежу були невишколені, а румунських прикордонників на буковинській стороні р. Пруту і р. Черемошу було вдвічі – втричі більше...”²⁸. Тоді він зумів вивести 5 старшин, 109 стрільців і підстаршин та 40 підвід з військовим майном, а 26 травня його група переправилася через Дністер в Нижнєві і прилучилася до решти відділів УГА²⁹, котрі невдовзі розгорнули Чортківську офензиву. Далі М. Бурнадз пройшов усю військову кампанію УГА за Збручем упродовж липня 1919 – травня 1920 рр.³⁰. У “чотирикутнику смерті”, в Одесі М. Бурнадз пережив хворобу на тиф³¹. Після роззброєння УГА поляками у травні 1920 р. потрапив у полон до концтабору в Тухолі³².

Після звільнення з полону 20 листопада 1920 р.³³, очевидно, повернувся додому, у рідне село Олієва Королівка Городенківського повіту. Деякий час Лев-Микола Бурнадз

²² Монолатій І. Історичні гуртки в Коломийській українській гімназії. URL: <http://kolomyia.org/histpub/historypub.htm>; (твір додано 20.02. 2015).

²³ Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669 ; Олієво-Королівка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Олієво-Королівка>.

²⁴ Там само.

²⁵ Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії : У 45-річчя участі у Визвольних змаганнях (Матеріали до історії). Віннепег, 1963. С. 299–302.

²⁶ Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії. С. 229 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669 ; Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112.

²⁷ Королько А. Снятинщина в роки національно-визвольних змагань західних українців (1918–1919 рр.). *Краєзнавець Прикарпаття*. 2012. № 19. С. 52.

²⁸ Королько А. Снятинщина в роки національно-визвольних змагань. С. 52 ; Бурнадз М. На українсько-румунському пограниччю. Спомин. *Відновлення Української Держави 1918 року* : збірник матеріалів із поясненнями та вступним словом зладив Михайло Бажанський. Детройт, 1979. С. 32.

²⁹ Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669 ; Коломия й Коломийщина. Т. 1. С. 820–823.

³⁰ Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669.

³¹ Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії. С. 229.

³² Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669 ; Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії. С. 229 ; Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112.

³³ Вішка О., Срібняк І. Знахідка у Варшавській бібліотеці: Список полонених старшин УГА в таборі Тухоля (1920–1922). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія “Історія”*. Київ, 2015. Вип. 4 (127). С. 62.

перебував під наглядом польської поліції, яка відстежувала громадську діяльність колишніх вояків і офіцерів УГА. Цей період біографії Л.-М. Бурнадз, зважаючи на брак доступних джерел, поки що залишається найбільш складним для реконструкції. Можемо лише припускати, що тривалий час колишній старшина УГА уникав активної суспільно-політичної діяльності та пережив чергову еволюцію поглядів, внаслідок якої вирішив обрати священниче служіння.

У 1927 р. Лев-Микола Бурнадз вступив до духовної семінарії та богословського ліцею імені св. Івана Золотоустого в Станиславові, які закінчив 1931 р. У той час ректором духовної семінарії був о. д-р Авксентій Бойчук, віце-ректором – о. д-р Василь Василик, духівником – о. Симеон Лукач, префектом – о. д-р Василь Кушнір, професорами ліцею та семінарії – єпископ-помічник д-р Іван Лятишеський, о. д-р Василь Баран, о. д-р Яків Медвецький, о. д-р Франц Щепкович, о. д-р Микола Чранецький³⁴. Під час навчання сформувалися погляди Л.-М. Бурнадза на суспільну місію греко-католицького священника як “воїна Христового”, здатного підтримувати національну самосвідомість народу й сприяти духовному оновленню суспільства на засадах греко-католицької віри. Уже на 4-му курсі, 6 вересня 1930 р. отримав найнижчі, піддияконські свячення, а в грудні того ж року – дияконські свячення, згодом, після закінчення семінарії, – 7 червня 1931 р. – рукоположений на священника в стані celibату єпископом Іваном Лятишевським у каплиці духовної семінарії³⁵.

Душпастирське служіння розпочав 31 липня 1931 р. адміністратором парохії с. Паціків Станиславівського деканату³⁶. Невдовзі, 20 вересня 1931 р. о. Л.-М. Бурнадз був призначений адміністратором парохії с. Сілець Єзупільського деканату в межах Станиславівського повіту³⁷, де розгорнув душпастирську й громадську працю, плекаючи українську національну свідомість та греко-католицьку віру. Так, під час уроків катехизму в школі о. Лев-Микола, за доносом повітового старости від 23 березня 1932 р., “навчав дітей співати пісню національного характеру. Текст пісні є наступний: “Боже, послухай благання, нищить недоля наш край, в єдності сила народу, Боже, нам єдність подай...”³⁸. З нагоди “Зелених свят” 19 червня 1932 р. о. Л.-М. Бурнадз після Богослужіння в церкві відправив панахиду на символічній могилі українського стрільця за участю близько 150 вірних; після цього на хресті з’явився декоративний вінок з гілок липи, прикрашений “українськими барвами з написом на смугах “Слава борцям за волю України”³⁹.

Водночас парох Сільця всіляко уникав участі у відзначенні польських державних свят, нівелюючи їх вплив на українську громаду та шкільну молодь. Так, з нагоди державного свята відновлення незалежності Польщі 11 листопада у 1932 р. о. Л.-М. Бурнадз, попри запрошення директора місцевої школи Басараба урочисте Богослужіння не відправив, мотивуючи це необхідністю візиту до Станиславова. У 1933 р., як зауважив у звіті повітовий староста, священник “відправив Богослужіння з нагоди державного свята, однак у невідповідний час, так що шкільна молодь не мала можливості взяти участь в Богослужінні. Згаданий пояснив це тим, що

³⁴ Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1929. С. 163 ; 1930. С. 173 ; 1931. С. 172 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669 ; Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112 ; Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії. С. 229. Порівн.: Олієво-Королівка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Олієво-Королівка>.

³⁵ ДАІФО. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330 а. Арк. 142; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії. С. 277 ; Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1935. С. 64 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669 ; Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112; Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії. С. 229.

³⁶ Там само. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330 а. Арк. 142.

³⁷ Там само. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330 а. Арк. 142 ; Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1935. С. 64 ; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії. С. 277 ; Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 pp.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Івано-Франківськ, 2017. С. 335 ; Олієво-Королівка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Олієво-Королівка>.

³⁸ Там само. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 878. Донесення повітових старостів про націоналістичну діяльність українського духовенства та ОУН, 23.01.1932–29.12.1932 р. Арк. 24.

³⁹ Там само. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 878. Арк. 70, 91–91 зв.

Богослужіння відправляє щоденно в один і той самий час, тому не міг в день 11 листопада змінити години відправи Богослужіння⁴⁰. Подібна ситуація спостерігалася і в 1934 р., коли, за свідченням того ж повітового староства, в день незалежності Польщі 11 листопада “у всіх церквах місцевого повіту відправлено Богослужіння. Однак ці Богослужіння мали характер звичайних недільних Богослужінь, оскільки на день свята припадала в поточному році неділя. Водночас всі греко-католицькі священики не брали участі в урочистостях, організованих з нагоди Свята Незалежності шкільною молоддю⁴¹. У такий спосіб, не порушуючи умов Конкордату 1925 р., що зобов’язували греко-католицьке духовенство зберігати формальну лояльність до Польської держави, о. Л.-М. Бурнадз нівелював відзначення державного свята, яке подразнювало національні почуття українців. Водночас адміністратор Сільця активізував культурно-просвітницьку працю в рамках відновленої після війни читальні товариства “Просвіта”⁴², чим заслужив повагу серед місцевого населення. Його душпастирську ревність помітив і єпископ Г. Хомишин, тому 28 лютого 1935 р. призначив о. Л.-М. Бурнадза духівником Єзупільського деканату⁴³.

У середині 1930-х років суспільно-політичні погляди о. Лева-Миколи можна розглядати як синтез центристської національно-демократичної та консервативної християнсько-суспільної течій. Характерним ілюстративним прикладом є опублікована 1932 р. священиком у часописі “Нова Зоря” стаття “Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають”⁴⁴. Висловлюючи спершу сумнів у думці про шкідливість “культу Франка”, сформований на основі статті о. М. Каровця “Католицизм та атеїзм”, о. Л.-М. Бурнадз зауважує, що свого часу мав можливість особисто пересвідчитися в цьому. Він розповів, що на свято Вознесіння одного школяра, який ішов на Літургію, по дорозі забрали на репетицію Франкового свята, мотивуючи тим, що на репетиції він більше потрібен, ніж на Літургії. Душпастир також обурювався творами Франка, які мали декламувати діти, зокрема “Вічний революціонер” і “Товаришам з тюрми”, констатуючи, що “12-літній хлопець пропагує революцію, 8-літній вільну любов і т. д... Яке спустошення в думках тих дітей і народу взагалі можуть викликати подібні деклямації”⁴⁵. Водночас, на думку священика, “школярам на Франкових святах доцільно було б декламувати “Прольог до “Мойсея” або “Наймити” або хоч би “Каменярі”. Може який-небудь менший вірш, з якого видно, що Франко є на правду патріотом України...”⁴⁶. Отож, не заперечуючи вартості творчості та національних поглядів І. Франка, о. Л.-М. Бурнадз критикував практику поширення серед молоді радикальних ідей за рахунок зменшення впливу Церкви на суспільство.

Окрім душпастирської та суспільної діяльності, о. Л.-М. Бурнадз проявив інтерес до наукової праці. У 1935 р. він опублікував у часописі “Добрий Пастир” науково-популярну статтю “П’ятьдесятьліття Станиславівської Епархії”. Це, очевидно, був один із перших нарисів з історії Станиславівської епархії, в якому о. Л.-М. Бурнадз, ґрунтуючись на спогадах сучасників

⁴⁰ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 1085. Листування з повітовими староствами про підозрівання греко-католицького духовенства в націоналістичній діяльності та про відмову духовенства в служінні молебнів, 08.01.1934–31.12.1934 р., 129 арк. Арк. 29.

⁴¹ Там само. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 1085. Арк. 103.

⁴² Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1935. С. 64.

⁴³ ДАІФО. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330 а. Арк. 142; Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1935. С. 60; Делятинський Р. І. Станиславівська епархія ГКЦ. (1885–1946 рр.). С. 335.

⁴⁴ Бурнадз Л. Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають. *Нова Зоря*. 30 червня 1932. Ч. 48. С. 3.

⁴⁵ Медвідь І. А. Між релігією та нацією: дискусії щодо культу Івана Франка в церковному середовищі Галичини в 1920–30-ті роки. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 40. С. 97; Бурнадз Л. Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають. *Нова Зоря*. 30 червня. 1932. Ч. 48. С. 3.

⁴⁶ Медвідь І. А. Між релігією та нацією: дискусії щодо культу Івана Франка в церковному середовищі Галичини в 1920–30-ті роки. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 40. С. 99; Бурнадз Л. Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають. *Нова Зоря*. 30 червня 1932. Ч. 48. С. 3.

та документах з архіву консисторії, ретельно описав розвиток ідеї створення третьої єпархії в Галичині з 1780-х років, процес канонічного утворення єпархії, започаткований у 1848–1850 рр. і завершений 1885 р., охарактеризував архіпастирську та суспільну діяльність її єпископів – Юліана Пелеша, Юліана Сас-Куїловського, Андрея Шептицького та Григорія Хомишина⁴⁷.

Уже 21 вересня 1935 р. о. Л.-М. Бурнадз знову змінив місце служіння, призначений адміністратором парохії у м. Городенка, де наступні неповних чотири роки, до 31 березня 1939 р., розгорнув активну душпастирську та суспільну працю для 7-тисячної громади греко-католиків, що співіснувала з майже 2-тисячною громадою римо-католиків і понад 3-тисячною громадою євреїв⁴⁸. Тут він душпастирював у двох храмах – давній церкві Успення Матері Божої (зведена 1766 р.), де щороку приймав відпуст на храмове свято, та церкві св. Миколая (1879 р.). При церквах діяли церковне свічкове братство та Апостольство Молитви (350 членів)⁴⁹. Йому допомагали молодий сотрудник, вихованець Станиславівської духовної семінарії, рукоположений у березні 1934 р. в стані цілібату, о. Григорій Гасцький (1908–1938?), і катехит двох 7-класових місцевих шкіл (для хлопців і дівчат) о. Євген Бахталовський (1889–1957)⁵⁰. Водночас під духовною опікою цих священників у Городенці були приватна гімназія УПТ “Рідна Школа”, нижча рільнича школа, дві 4-класові мішані утраквістичні школи, сирітський захист (в районі “фільварковий кут”) і дитячий садочок (в районі “монастирський кут”) під проводом сестер Службниць Пречистої Діви Марії⁵¹.

Навесні 1939 р. о. Л.-М. Бурнадз переведений на посаду сотрудника кафедральної церкви в Станиславові, де залишився до 1945 р.⁵². У період першої радянзації західних областей (1939–1941) він потрапив під нагляд радянських органів безпеки. Однак якихось детальніших відомостей про цей період життя священника, на жаль, поки-що не виявлено.

У період німецької окупації о. Л.-М. Бурнадз виконував обов’язки катехита гімназійних курсів для жінок (1943)⁵³. Дня 27 липня 1943 р. він виступив на завершенні навчального року в школі “жіночих фахів”, випускниці якої отримали кваліфікацію вчительок сільськогосподарських шкіл⁵⁴. Воєнний час став періодом важких випробувань, в яких священник намагався допомогти своєму народові зберегти засади християнської віри й національну ідентичність. В умовах репресій німецького окупаційного режиму щодо мирного населення та формування Руху Опору як засобу збройного захисту народу, очевидно, заповідь “Не убий!” не завжди сприймалась належним чином. За таких обставин о. Л.-М. Бурнадз намагався врятувати від репресій кожного українця, що потребував такої допомоги. Так, у 1943 р. він допоміг Ірині Ярмчук, безпідставно звинуваченій гестапо в приналежності до ОУН, виробити через УОК в Станиславові нові документи (метрики і посвідчення на ім’я Оксани Сенів) для виїзду до Варшави⁵⁵. Згодом священник сам наразився на небезпеку: під час масового арешту в Станиславові 14 листопада 1943 р. в українському театрі імені І. Франка гестапо схопило о. Л.-М. Бурнадза, якому загрожували відправкою на роботи до Німеччини, але звільнили за клопотанням

⁴⁷ Бурнадз Л. П’ятьдесятиліття Станиславівської Єпархії. *Добрий Пастир*. 1935. Т. 5. Ч. 1. С. 1–10 ; Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія ГКЦ (1885–1946 рр.). С. 10, 270.

⁴⁸ ДАІФО. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 330 а. Арк. 142 ; Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1938. С. 43 ; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії. С. 277 ; Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669.

⁴⁹ Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1938. С. 43.

⁵⁰ Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1938. С. 43 ; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії. С. 270, 291.

⁵¹ Шематизм всього кліра греко-католицької Єпархії Станиславівської. 1938. С. 43.

⁵² Городенщина: історично-мемуарний збірник. С. 669 ; ДАІФО. Ф. Р-388. Оп. 2. Спр. 44. Дані про релігійні общини всіх віросповідань по місту Станіславу 24.03–01.08.1945 р. Арк. 13.

⁵³ Яшан В. Під брунатним чоботом: Німецька окупація Станиславівщини в Другій світовій війні (1941–1944) Торонто, 1989. С. 238.

⁵⁴ Там само. Під брунатним чоботом. С. 238.

⁵⁵ Там само. Під брунатним чоботом. С. 85 ; Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія ГКЦ. (1885–1946 рр.). С. 159.

Василя Яшана, члена УОК у м. Станиславові⁵⁶. До завершення війни священник залишався в Станиславові.

Другий прихід радянської влади о. Л.-М. Бурнадз зустрів з осторогою, усвідомлюючи загрозу атеїстичного режиму для Церкви. Кампанія ліквідації УГКЦ, розпочата з арешту ієрархії у квітні 1945 р., невдовзі торкнулася самого священника. Під час візиту до своїх родичів у с. Олієво-Королівка о. Л.-М. Бурнадз був арештований 29 серпня 1945 р. органами НКВС за “антирадянську агітацію”. Майже рік перебував під слідством, під час якого його агітували перейти в лоно РПЦ, але він відмовився. Військовим трибуналом військ МВС Станіславської області 13 червня 1946 р. о. Л.-М. Бурнадз був засуджений на 7 років позбавлення волі та 5 років позбавлення в правах із конфіскацією майна і направлений до виправно-трудових таборів у Донецькому басейні⁵⁷. В одному з листів з неволі до рідних о. Лев-Микола писав: “Нас тут в Ясеноватій тюрмі було 21 священник, тепер остався я один. Одних перевели в інші табори, а другі пішли на вічну волю”⁵⁸. Виснажений важкою працею, захворів і помер 23 листопада 1947 р. у в’язничній лікарні станції Чумаково на Донбасі, де і похований (надгробок 21693 ГЗЗ)⁵⁹.

Лише в період незалежності України почалося повернення із забуття та реабілітація репресованих радянським режимом ієрархів і священників УГКЦ. Так і о. Лев-Микола Бурнадз, за рішенням органів прокуратури та суду Української держави, був реабілітований 4 січня 1994 р.⁶⁰. У родинному селі Олієво-Королівка Горденківського району пам’ять про священника вшановують щороку у поминальних Богослужіннях.

Таким чином, життєвий шлях о. Лева-Миколи Бурнадза, на нашу думку, був неординарним: син священника, який здобув у гімназії добру освіту й національне виховання, мусив вступити на військову службу спершу в австрійській армії, відтак – в УГА, пережив значну еволюцію світогляду, що спонукала його обрати священниче служіння. Душпастирську працю, що базувалася на синтезі національно-демократичних і християнсько-суспільних ідей, о. Л.-М. Бурнадз провадив спершу в селах Пациків і Сілець, потім – у покутському містечку Городенка, відтак – у Станиславові, де залишився до кінця війни. Арештований і засуджений за вірність УГКЦ, кваліфіковану як “антирадянську агітацію”, загинув мученицькою смертю на засланні.

Перспективною дослідження біографії о. Л.-М. Бурнадза є реконструкція діяльності та еволюції поглядів після звільнення з табору інтернованих воїнів УГА (1920 р.) і до вступу в духовну семінарію (1927 р.); уточнення обставин життя та еволюції поглядів у період першої радянзації та воєнного часу; з’ясування обставин арешту (1945 р.) та смерті (1947 р.). Все це, очевидно, сприятиме підготовці документів для беатифікації одного з новомучеників УГКЦ у ХХ столітті.

⁵⁶ Яшан В. Під брунатним чоботом... С. 108, 251 ; Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія ГКЦ. (1885–1946 рр.). С. 162.

⁵⁷ Реабілітовані історією : у 27 т. Івано-Франківська область : у 2 книгах / упорядник, автор передмови Л. Вардзарук. Кн. 1. Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2004. С. 441 ; Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112 ; Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669.

⁵⁸ Олієво-Королівка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Олієво-Королівка>.

⁵⁹ Мартирологія Українських Церков. Т. 2. С. 112. Городенщина : історично-мемуарний збірник. С. 669.

⁶⁰ Реабілітовані історією : у 27 т. Івано-Франківська область : у 2 кн. Кн. 1. 2004. С. 441.

**PRIEST LEV-MYKOLA BURNADZ (1896–1947):
THE RECONSTRUCTION OF THE BIOGRAPHY**

Igor PYLYPIV

*Ivano-Frankivsk Educational and Scientific Institute of Management
of Ternopil National Economic University,
Department of humanitarian and fundamental disciplines,
Dnistrovska St., 32, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: i.pylypiv@gmail.com*

Ruslan DELIATYNSKIY

*Ivano-Frankivsk Academy of Ivan Zolotoustyj,
Department of Social and Humanitarian Disciplines, Institute of Church History,
Garbarska St., 22, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: r.deliatynskyi@ukr.net*

Nadiya BALIJ

*Ivano-Frankivsk Academy of Ivan Zolotoustyj,
Department of Social and Humanitarian Disciplines,
Garbarska St., 22, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: n.baliy@gmail.com*

Summary

In the article on the basis of the analysis of archival documents, statistical data and memoirs, with application of a biographical method, the reconstruction of the biography of the extraordinary Greek-Catholic priest Lev-Mykola Burnadz in the conditions of various state political systems of the first half of the XX century was carried out.

The work traced back the process of mindset formation in the family of the priest and during the period of study in Kolomyia gymnasium. It also emphasized the crystallization of the national consciousness, which induced to military service in the Austria-Hungary Army and in the Ukrainian Galician Army.

The study indicated the evolution of the belief system in the post-war time as one of the choice factors of a state of a celibate priest. Besides, it analysed the vicarial and public activity of L.-M. Burnadz in Patsykyv and Silets villages, and Horodenka and Stanislaviv cities. It was supposed that social and political views of the priest were a synthesis of a centrist national and democratic and conservative Christian public movements.

It was also established that during the violent elimination of the Ukrainian Greek Catholic Church he refused to transfer to Russian Orthodox Church for what he was repressed and died in exile. Specifications of some separate details of L.-M. Burnadz's biography by the subsequent researchers will promote the preparation of documents for beatification process.

Keywords: *platoon leader of the Austrian Army, lieutenant of Ukrainian Galician Army, celibate priest, employee, parish administrator, confessor of the faith.*

REFERENCES

- Blazheyovs'kyi D. Istorychnyi shematyzm Stanyslavivs'koi (Ivano-Frankivs'koi) yeparkhii vid ii zasnovannia do pochatku Druhoi svitovoi viiny (1885–1938) / [anhl. movoyu]. L'viv : Misioner, 2002. 450 s.
- Burnadz L. Pyat'desiat'littia Stanyslavivs'koi Eparkhii. *Dobryi Pastyr*. 1935. Ch. 1. S. 1–10.
- Burnadz L. Osnovy dushpastyrs'koi diial'nosti. *Dobryi pastyr*. 1935. Ch. 3–4. S. 157–166.
- Burnadz L. Shcho pereimaiut' z tvoriv Ivana Franka, za shcho v nas yomu poklin skladaiut'. *Nova Zoria*. 1932. 30 chervnia. Ch. 48. S. 3. (in Ukrainian).
- Burnadz M. Na ukrains'ko-rumuns'komu pohranychu: (spomyn). *Istorychnyi kalendar Chervonoï Kalyny na 1931 rik*. L'viv, 1930. S. 131–142. (in Ukrainian).
- Burnadz M. Na ukrains'ko-rumuns'komu pohranychu. *Spomyn Vidnovlennia Ukrayins'koi Derzhavy 1918 roku*. Zbirnyk materialiv iz poiasnenniamy ta vstupnym slovom zlydyv Mykhaylo Bazhans'kyi. Ditroit, 1979. S. 30–41. (in Ukrainian).
- Vishka O., Sribniak I. Znakhidka u Varshavs'kii bibliotetsi: Spysok polonenykh starshyn UHA v tabori Tukholia (1920–1922). *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya "Istoriia"*. Kyiv, 2015. Vyp. 4 (127). S. 56–74. (in Ukrainian).
- Horodenshchyna : istorychno-memuarnyi zbirnyk / zredahuvav M. H. Marunchak. N'yu-York ; Toronto ; Vinnipeh, 1978. 871 s. (in Ukrainian).

DAIFO. F. 2. Op. 1. Spr. 878. Donesennia povitovykh starostv pro natsionalistychnu diial'nist' ukrains'koho dukhovenstva ta OUN, 23.01.1932–29.12.1932 r., 108 ark.

DAIFO. F. 2. Op. 1. Spr. 1085. Lystuvannia z povitovymy starostvamy pro pidozrivannia hreko-katolyts'koho dukhovenstva v natsionalistychnii diial'nosti ta pro vidmovu dukhovenstva v sluzhinni molebniv, 08.01.1934–31.12.1934 r. 129 ark.

DAIFO. F. 504, Op. 1. Spr. 330 a. Metryka kliru Stanyslavivs'koi yeparkhii za 1887–1941 rr., m. Stanyslaviv. T. 1. 198 ark.

DAIFO. F. R-388. Op. 2. Spr. 44. Dani pro relihiini obshchyny vsikh virospovidan' po mistu Stanislavu, 24.03–01.08.1945 r. 13 ark.

Deliatyns'kyi R. Doli hreko-katolyts'kykh sviashchenykyv Kolomyis'koho dekanatu Stanyslavivs'koi yeparkhii: do i pislya L'vivs'koho psevido-soboru 1946 r. *Kolomyia v yevropeis'kii istorii ta kul'tury*: materialy Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 775-richchiu pershoi litopysnoi zhadyky pro Kolomyiu (07 zhovtnia 2016 roku) / za red. YU. V. Plekana, M. M. Arsaka, U. I. Mandrusiak. Ivano-Frankivs'k, 2017. S. 23–51. (in Ukrainian).

Deliatyns'kyi R. I. Stanyslavivs'ka yeparkhiia Hreko-Katolyts'koi Tserkvy v suspil'nomu zhytti Halychyny (1885–1946 rr.): dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 "Istoriia Ukrainy". Ivano-Frankivs'k, 2017. 380 s.

Drabchuk I. Lev Burnadz [(1896–1947) parokh s. Silets']. *Nova Zoria*. 2004. 12 bereznia. S. 4.

Yehreshii O., Deliatyns'kyi R., Maslii A. Kontsepsiia naukovo-doslidnoi diial'nosti Instytutu istorii Tserkvy Ivano-Frankivs'koho Bohoslovs'koho Universytetu imeni Sv. Ivana Zolotoustoho Ivano-Frankivs'koi Arkhiieparkhii ta Mytropolii UHKTS (opublik.: 28 sichnia 2015). URL: <http://ifbu.org.ua/naukovadiialnist/institut-istorii-tserkvy.html> [31.01. 2015]. (in Ukrainian).

Yehreshii O., Korol'ko A. Pidpil'nyi sviashchenyk Ukrains'koi hreko-katolyts'koi tserkvy Yaroslav Sirets'kyi: sproby istorychnoi reheneratsii. "*Pravda vyzvolyt'...*" : materialy mizhnarodnoi naukovo konferentsii z nahody 25-littia lehalizatsii UHKTS, 6 lystopada 2014 r. / za red. o. P. Martseliuka, S. Hurkinoi, V. Subotina. Zhovkva, 2015. S. 27–32. (in Ukrainian).

Zhyttiepysy Sluh Bozhykh. URL: http://missiopc.blogspot.com/p/blog-page_27.html.

Kolomyia y Kolomyishchyna : zbirnyk spomyniv i statey pro nedavnie mynule / redaktor ta uporiadnyk prof. d-r B. Romanenchuk. T. 1. Filadel'fiia : Vydannia Komitetu Kolomyian, 1988. 959 s. (in Ukrainian).

Korol'ko A. Snyatynshchyna v roky natsional'no-vyzvol'nykh zmahani' zakhidnykh ukrainsiv (1918–1919 rr.). *Kraieznavest' Prykarpattia*. 2012. № 19. S. 44–53. (in Ukrainian).

Korol'ko A. Rumuns'ka okupatsiia Pokuttia y Halys'koi Hutsul'shchyny (traven'–serpen' 1919 r.): peredumovy, perebih, naslidky. *Naukovyi chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova* : zb. nauk. prats'. Serii 6 : Istorychni nauky. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2016. Vyp. 14. S. 195–210. (in Ukrainian).

Lebedovych I. Polevi dukhovnyky Ukrains'koi Halys'koi Armii : u 45-richciia uchasty u Vyzvol'nykh zmahanniakh (Materialy do istorii). Vinnpeh, 1963. 328 s. (in Ukrainian).

Liubovets' N. I. Osnovni tendentsii rozvytku memuarystyky Bukovyny (kinets' XIX st. – 30-ti roky XX st.). *Ukrains'ka bihrafistyka* : zb. nauk. prats' / redkol.: T. I. Kivshar (hol. red.) ta in. Kyiv, 2012. Vyp. 9. S. 65–72. (in Ukrainian).

Martyrolohiia Ukrains'kykh Tserkov : u 4-kh tomakh. T. 2 : Ukrains'ka Katolyts'ka Tserkva : Dokumenty, materialy, khrystyians'kyi samvydav Ukrayiny / uporiadkuvaly i zredahuvaly O. Zinkevych i o. T. R. Lonchyna. Toronto ; Baltymor : Ukrains'ke vydavnytstvo "Smoloskyp" im. V. Symonenka, 1985. 839 s.

Medvid' I. A. Mizh relihiieiu ta natsiieiu: dyskusiia shchodo kul'tu Ivana Franka v tserkovnomu sere-dovyshchi Halychyny v 1920–30-ti roky. *Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*. 2014. Vyp. 40. S. 96–101. (in Ukrainian).

Monolatiy I. Istorychni hurtky v Kolomyis'kii ukrains'kii himnazii. URL: <http://kolomyia.org/histpub/historypub.htm>. (in Ukrainian).

Oliievo-Korolivka. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Oliievo-Korolivka>.

Reabilitovani istoriyeyu: u 27 tomakh. Ivano-Frankivs'ka oblast' : u 2 knykhakh / uporiadnyk, avtor peredmovy L. Vardzaruk. Knyha 1. Ivano-Frankivs'k : Misto-NV, 2004. 983 s.

Shankos'kyi L. Narys ukrains'koi voyennoi istoriohrafii. *Ukrains'kyi istoryk*. 1974. Ch. 1–3. S. 55.

Shematyzm vs'oho klira hreko-katolyts'koi Yeparkhii Stanyslavivs'koi. 1929. S. 163 ; 1930. S. 173; 1931. S. 172 ; 1935. S. 60, 64 ; 1938. S. 43. (in Ukrainian).

Yashan V. Pid brunatnym chobotom: Nimets'ka okupatsiia Stanyslavivshchyny v Druhiiy svitoviy viini (1941–1944). Toronto, 1989. 284 s. (in Ukrainian).